

TRANSLATIO.
LE MARCHÉ DE LA TRADUCTION EN FRANCE
À L'HEURE DE LA MONDIALISATION

[Recibido 22-01-11; aceptado 12-03-11]

SAPIRO, Gisèle (dir.). 2008. *Translatio. Le marché de la traduction en France à l'heure de la mondialisation*. Col. Culture & Société. París: CNRS Éditions. ISBN 978-2-271-06729-6.

A obra que se presenta é o resultado dunha enquisa realizada por seis investigadores¹ ao longo de tres anos sobre o volume dos textos literarios traducidos cara ao francés dende 1980². O obxectivo do estudo consistiu en desenvolver unha socioloxía empírica da mundialización, mediante a análise das instancias e dos axentes que interveñen na circulación dos diferentes produtos culturais.

A análise das traducións en francés realizadas a partir de 1980 ofrece un prisma que permite entender as repercusións da mundialización no mercado internacional do libro. Isto é, permite estudar a cuestión da relativa autonomía do mercado da tradución nos diferentes países en relación cos mercados que a rodean, así como o da edición local e o mercado mundial da tradución. No caso de Francia, é interesante tratar a relación entre centro e periferia (entre Francia e o resto dos espazos francófonos), dado que se trata de relacións que reflicten a evolución das relacións de poder entre eses dous polos. Un dos resultados do estudo de Gisèle Sapiro³ é que dentro do mercado interno da edición en Francia, o sector editorial de gran difusión (os grandes grupos editoriais) resulta ser moi limitado no tocante á variedade cultural, fronte ao que ofrece o sector restrinxido (as pequenas e mediadas empresas editoriais con menos medios), que amosa unha maior diversidade cultural.

¹ Anaïs Bokobza, Yves Gambier, Johan Heilbron, Richard Jacquemond, Ioana Popa, Sandra Poupaud e Gisèle Sapiro.

² Apoiado polo Centro de Socioloxía Europea (Université de Paris-EHESS-CNRS), en colaboración co Laboratorio Cultura e Sociedades Urbanas (Université de Paris VII-CNRS) e o Centro de Investigación Interdisciplinar sobre Alemaña (EHESS-CNRS).

³ A directora da edición, Gisèle Sapiro, é investigadora do Centro Nacional de Investigación Científica francés (CNRS) e profesora na Escola Superior de Estudos de Socioloxía francés (EHESS).

Para o grupo de investigación que dirixe Gisèle Sapiro, o mercado internacional da tradución ten unha lóxica de seu que precisa dun estudo específico. Traducir é unha actividade que esixe unha serie de competencias e, dende a súa profesionalización, supón un custo económico. Existe todo un conxunto de axentes e institucións que invisten intereses de tipo cultural, económico e político no seu desenvolvemento. Segundo eses intereses, as funcións da tradución poden ser moi diversas, entre as que cómpre citar a circulación das ideas e as relacións de dominación cultural, a construción das diferentes identidades colectivas, a influencia política, así como a acumulación de capital simbólico e a conquista de mercados.

A primeira parte do volume titulada “Fluxos de tradución e xerarquía das linguas” trata a estrutura das relacións de poder que conforman o mercado mundial das traducións e a posición do francés nese mercado a través dos fluxos de tradución, así como a xerarquización das linguas. O primeiro capítulo presenta as diferentes lóxicas políticas, económicas e culturais que participan na circulación transnacional dos libros, así como os axentes que interveñen no proceso. As primeiras páxinas dan a coñecer o marco teórico e metodolóxico que permite realizar unha achega histórica e sociolóxica da tradución como vector dos intercambios culturais, tendo en conta que, por veces, os datos cos que se conta non son completamente fiables. O segundo capítulo presenta as principais fontes utilizadas no informe para o estudo cuantitativo: a base de datos da UNESCO (Index Translationum)⁴, a base de datos bibliográficos Electre⁵, os datos do Sindicato Nacional da Edición francesa (SNE)⁶ e os catálogos editoriais. A análise cuantitativa completouse coa axuda dunha análise cualitativa das bases de datos de elaboración propia, a partir dunha serie de entrevistas realizadas aos editores, directores de coleccións, axentes literarios, responsables das políticas públicas, profesionais da tradución⁷ e consulta da prensa nacional e especializada. O terceiro capítulo describe a situación do francés no mercado mundial da tradución fronte á forte emerxencia do inglés. O capítulo catro está dedicado ás traducións das ciencias sociais, isto é, a categoría que se podería encadrar no xénero ensaio traducido cara ao francés. Un xénero que se caracteriza por gozar dunha relativa autonomía respecto da

⁴ Creado en 1931, por iniciativa do Instituto para a Cooperación Intelectual da Sociedade de Nacións, a petición de organizacións nacionais de autores, editores e bibliotecarios, que reclamaban un inventario das traducións (Alemaña, España, Francia, Reino Unido, Italia e EE.UU.). O proxecto estivo parado durante o período da guerra e lanzouse de novo en 1945 baixo os auspicios da UNESCO. Dende 1979 está en versión informatizada. En: [http://portal.unesco.org/culture/es/ev.php-URL_ID=7810&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html].

⁵ En: [<http://www.electre.com/>].

⁶ En: [<http://www.sne.fr/>].

⁷ As asociacións profesionais francesas son de relativa recente creación: a SFT (Société des traducteurs) nace en 1947 e a Association des traducteurs littéraires, en 1973.

tendencia xeral do mercado e do peso das lóxicas intelectuais na circulación internacional das ideas.

A segunda parte do texto leva por título “Literaturas estranxeiras”, e está dedicada á tradución literaria, que experimentou un aumento significativo a partir da década dos oitenta. Así, o capítulo cinco desenvolve unha exposición sobre os fluxos da tradución literaria a partir do inglés, alemán, italiano, español, neerlandés, polonés, romanés, húngaro, checo, sueco e mais o hebreo. A seguir, o capítulo seis analiza de xeito transversal a estrutura do espazo editorial da literatura traducida ao francés a través dos territorios e coleccións editoriais de literaturas estranxeiras. Veñen despois os estudos de casos por linguas ou áreas xeográficas. Mentres o interese pola literatura hispánica de América Latina xorde nos anos sesenta ou setenta, a literatura italiana de autores como Umberto Eco (cap. VII) ou a castelá de Vázquez Montalbán (cap. VIII) acadan un alto grao de interese nos anos oitenta. Os factores ideolóxicos determinan a recepción das traducións das literaturas procedentes dos países da Europa do leste ata 1989, ano en que deixan de ter atractivo por entrar a formar parte da economía de mercado. Isto demostra, xa que logo, que as crises políticas inflúen na circulación internacional dos bens culturais (cap. IX). O capítulo X está consagrado á novela negra, como xénero que se enriquece e lexitima grazas á súa diversidade cultural de procedencia.

Para rematar, a terceira parte do volume trata da tradución como vector dos intercambios culturais a partir de catro estudos de caso: as relacións asimétricas (exportación e importación) entre Francia e os Países Baixos (cap. XI); entre Francia e Finlandia (cap. XII); as relacións cos países árabes (cap. XIII) e con Israel (cap. XIV).

O volume inclúe ademais unha bibliografía de referencia sobre o enfoque sociolóxico da tradución, así como unha breve biobibliografía das autoras e autores dos diferentes capítulos.

Os fluxos de tradución constitúen un indicador da evolución dos intercambios entre culturas. Son os fenómenos que nos permiten comprobar que existen intercambios entre linguas centrais (de poder), semiperiféricas e periféricas. Se ben isto é unha constatación bastante evidente, as relacións tradutivas non se poden reducir a un imperialismo económico, nin ao efecto do tamaño dos mercados do libro (número de títulos producidos) en cada país e lingua. Estas características ocultan en parte os elementos políticos e ideolóxicos, así como os que están máis vinculados con determinados espazos culturais como a literatura, a arte ou a ciencia. Os factores económicos, políticos e culturais rexen os intercambios interculturais en diferente medida, segundo o espazo, o tempo e os ámbitos ou sectores tratados, e están representados por axentes, institucións e individuos que nos permiten dar conta da diversidade de funcións sociais que ocupa a tradución.

O mercado dos bens simbólicos dispón de criterios de xerarquización e unha economía de seu (Bourdieu, 1992). O enfoque sociolóxico que orienta o

grupo de investigación de Sapiro toma como obxecto de estudo o conxunto das relacións sociais nas que se producen e circulan as traducións, e recolle á súa vez os traballos dos Estudos de Tradución (*Translation Studies*) como proceso de transferencia ou trasvase cultural, sen abandonar os factores económicos (esquecidos en parte polos creadores da Escola da Manipulación), así como o papel da edición. Unha achega sociolóxica da tradución debe ter en conta pois varios aspectos das condicións de circulación transnacional dos bens culturais, isto é, a estrutura do espazo dos intercambios culturais internacionais, as limitacións (políticas e económicas) que pesan neses intercambios, as institucións e axentes da intermediación, así como os procesos de importación e de recepción nos países de acollida.

Para entender o acto da tradución, en primeiro lugar é preciso analizar as relacións entre países, as súas culturas e as súas linguas. Dentro dese sistema de relacións, os recursos económicos, políticos e culturais están distribuídos de maneira desigual, feito que provoca intercambios asimétricos que reflicten relacións de poder. Se temos en conta que case a metade dos libros traducidos no mundo proceden do inglés, esa lingua ocupa a posición “hipercentral” (Heilbron e Sapiro 2008: 29). Logo veñen, a bastante distancia, outras linguas “centrais” como o alemán, o francés e mais o ruso, que representan entre un 10% e un 12% do mercado mundial das traducións. A seguir están as linguas “semiperiféricas” como o español e o italiano, que van dende o 1% ata o 3% do volume de tradución. O resto das linguas, denominadas “periféricas”, suman menos do 1% do total; aínda que o chinés, o árabe ou o xaponés, representen aos grupos lingüísticos máis numerosos (de aí a diferenza entre a denominación “linguas minoritarias” e “linguas minorizadas”).

A perda de prestixio ou de poder dun país e da súa lingua no escenario internacional ten consecuencias evidentes para a tradución. A partir dos datos que nos achega a investigación podemos constatar que:

- O fluxo de tradución é maior dende o centro cara á periferia.
- A comunicación entre linguas periféricas pasa en moitas ocasións por unha lingua central vehicular.
- Canto máis central é a lingua, maior é o volume de tradución en todos os xéneros.
- Canto máis central é a lingua menos traduce⁸.

Os intercambios culturais internacionais están determinados por tres factores:

- 1) As relacións políticas entre os estados.
- 2) O mercado dos bens culturais (o mercado do libro).

⁸ En 1990, a proporción de libros traducidos nos EE.UU. era do 4%, en Alemaña e Francia, a proporción variaba do 14% ao 18%, en Italia e mais en España pasaba a un 24%; mentres nos Países Baixos ou en Suecia unha cuarta parte dos libros publicados son traducións, en Portugal ou en Grecia as cifras ascenden a un 35% ou mesmo un 45%.

- 3) Os intercambios culturais, que poden gozar dunha relativa autonomía en determinados ámbitos artísticos, literarios e científicos.

Por outra parte, os condicionantes externos que pesan na produción das traducións son políticos (ideolóxicos) e económicos. Con todo, as diferentes linguas acumulan diferentes cantidades de capital simbólico, que pode variar tamén en función dos ámbitos de creación. Para un campo literario nacional en proceso de construción, a tradución dunha obra canónica de literatura clásica pode servir para acumular capital simbólico e, polo contrario, a tradución dun texto dunha literatura dominada nunha lingua dominante como o inglés constitúe a consagración para o autor. O espazo de produción reducido ou limitado baséase con frecuencia nun sistema de axudas á edición e mais á tradución. Fronte aos réximes políticos nos que a regulación da produción cultural ten por obxecto o control e a súa orientación ideolóxica (caso de réximes fascistas ou comunistas), a intervención do estado en democracia liberal está destinada a amortecer os efectos das limitacións mercantís nunha economía de libre mercado, co fin de evitar a uniformización de produtos culturais que buscan o maior número de consumidores.

Así, se a función básica da tradución é a de servir de instrumento de mediación e de intercambio, tamén pode cumprir funcións políticas e económicas e mesmo constituír un modo de lexitimización de autores e mediadores. O valor da tradución non depende só das linguas senón tamén dos autores e tradutores e adoita ser diferente no campo nacional respecto do campo mundial (pode modificar a posición dun autor no seu campo de orixe e pode ser un sistema de acumulación de capital literario para un determinado grupo).

Para analizar, tanto dende un punto de vista cuantitativo como cualitativo, a evolución dos fluxos de tradución (en francés no texto que se nos presenta, mais aplicable a calquera outra lingua) son necesarias diferentes fontes de documentación que permitan avaliar os niveis de análise. Unha primeira achega precisa dos datos, isto é coñecer as cifras do número de libros traducidos, as linguas de orixe e de destino, así como a categoría dos mesmos. Unha segunda fase de análise consiste en determinar os tipos de fluxos: as traducións dunha lingua concreta, a evolución das traducións, a categoría de libros, un xénero literario ou unha determinada disciplina.

O estudo de Anaïs Bokobza e Gisèle Sapiro do capítulo II céntrase nos libros traducidos en francés e dende o francés, no ámbito da literatura e das ciencias sociais en formato libro. Para o seu estudo recorreron á base de datos do Index Translationum, así como á Biblioteca nacional de Francia (BNF), á base de datos Electre (1984), á do Sindicato Nacional da Edición (SNE), e realizaron algo máis de cen entrevistas a editores, directores de colección, axentes literarios, representantes dos poderes públicos, tradutores e outras fontes de documentación como a prensa.

A pesar de que non foi doada a elaboración dunha base completamente fiable (2008: 64), as conclusións ás que chegaron confirman que o francés é

lingua de recepción en varios países⁹ e que as tres cuartas partes do que se traduce está publicado dentro do Estado francés. Mediante a análise dos datos tirados das diferentes fontes expostas no capítulo II, Gisèle Sapiro indícanos cal é a situación do mercado da tradución e cal é a situación da lingua francesa no mesmo. A edición de tradución duplicouse nos últimos vinte anos. Os países francófonos comezan a traducir sen previo paso pola metrópole, e outro tanto ocorre cos países de América Latina respecto de España. Por outra parte, Francia puxo en marcha a partir do 1989 unha política de axudas á intratradución que permitiu o aumento da diversidade de linguas importadas (55 linguas entre 2001 e 2005) e as de procedencia asiática en concreto. Se o inglés duplica as cifras de lingua de orixe de tradución, o ruso sofre unha grande baixada a partir de 1990. O alemán e mais o francés manteñen o volume de traducións, mais é o alemán o que mellora na situación fronte ao francés na última década. Tamén mellora a súa situación o español coa desaparición da ditadura de Franco, e o mesmo ocorre co italiano. O francés ocupa o segundo lugar (o primeiro é para o inglés) de tradución nos países de linguas románicas (Italia, España, Brasil, Arxentina, Romanía), así como nos países árabes e Israel. Polo contrario, nos Países Baixos, en Suecia e na maioría dos países do leste (Polonia, Hungría, Chequia), o francés pasa a un terceiro posto, despois do inglés e o alemán. En Xapón e Corea importan case o mesmo do francés ca do alemán, pero unha décima parte do volume total fronte ao inglés.

Mais este tipo de contactos non se produce de maneira espontánea. As axudas á tradución teñen un papel fundamental no fomento da circulación dos libros¹⁰. Así, o BIEF subvenciona a distribución do libro francés no estranxeiro (destinadas ao transporte e aos propios libeiros). Estas axudas inclúen a promoción de proxectos de coedición con editores estranxeiros e organizacións de acontecementos como feiras e salóns do libro.

A análise realizada por Gisèle Sapiro e Ioana Popa no capítulo III selecciona as obras de produción científica e académica importadas cara ao francés. A combinación lingüística resulta ser un indicador da diversidade dos intercambios intelectuais dos últimos anos. A media anual das novidades traducidas en francés neste sector aumentou nun 25% nos últimos anos. O inglés, o alemán, o italiano e o español son as linguas de procedencia máis comúns, logo están o neerlandés, o ruso, o polaco, o húngaro, o checo, o sueco e mais o romanés. Se temos en conta a disciplina, cómpre indicar que a historia se

⁹ Cómpre ter en conta que os editores suízos e belgas son grandes importadores de textos en alemán e neerlandés.

¹⁰ Dende 2003, o Bureau Internacional da Édition Française (BIEF), conta con fondos dos ministerios de cultura e de comunicación, así como do de asuntos exteriores, e traballa en colaboración co Sindicato nacional da edición, o Centro de exportación do libro francés (CELF) e a Central da edición de maneira conxunta.

sitúa en primeiro lugar e despois séguenlle a filosofía, a socioloxía, antropoloxía, etnoloxía, ciencias políticas, economía, psicoloxía e dereito. Con todo, cómpre facer unha abstracción das fronteiras establecidas entre as disciplinas traducidas dentro dun espazo estatal e o grao de internacionalización das mesmas, así como do seu soporte, sexa este libro ou revista. Así, no ámbito das humanidades, a historia e a a a filosofía, máis vinculadas co mundo das letras (e no caso de Francia dentro da produción editorial de literatura xeral e non nas coleccións universitarias), o formato libro é máis frecuente, mentres nas ciencias económicas e na psicoloxía, a publicación periódica é máis común, traducidas normalmente dende o inglés. Neste mesmo sentido, a socioloxía e mais a antropoloxía sitúanse nunha situación intermedia.

As diferenzas entre as disciplinas, dentro do conxunto de linguas analizadas reflicten non só o número de títulos traducidos, senón tamén as taxas de concentración do número de traducións por autor, máis elevado en filosofía e máis feble en psicoloxía. Con todo, cando centramos o noso interese no número de autores que teñen máis de tres obras traducidas, as relacións de forzas cambian. Isto demostra que existe unha política de autor no ámbito das ciencias sociais, do mesmo modo ca na literatura. Dáse unha importante representación de clásicos traducidos, así como un claro interese pola construción dunha obra dun determinado autor (aínda que sexa en diferentes editoriais).

Respecto do espazo editorial, cómpre indicar que no caso das ciencias sociais, non hai tantas reedicións como en literatura, as tiraxes son máis pequenas e os niveis de concentración de capital son diferentes. Existe si, un mercado competitivo que se reparte entre os grandes grupos e os pequenos editores independentes (en moitas ocasións vinculados cunha revista especializada), así como nas editoras públicas universitarias.

A produción de tradución en ciencias sociais ten as súas propias leis, que non sempre se reducen á lóxica comercial. Divididas entre a edición literaria e a edición culta de prestixio, a produción nas pequenas editoras responde á intervención do campo académico e do campo intelectual. Existe, ademais, menor diversidade de linguas de orixe ca en literatura, e unha menor presenza das linguas periféricas, dado que os autores dos países dominados adoitan pasar a través do inglés. Queda pois por facer unha análise que teña en consideración as diferentes variables como as disciplinas, o seu grao de autonomía respecto da presión económica e política, a súa actualidade, a tradición que exista no intercambio científico, as axudas á tradución, a actuación dos mediadores, o seu grao de especialización, etcétera. A recepción das traducións ten que ser formulada en función do campo (académico, intelectual e/o político) de acollida, así como do uso que delas se fai dentro das loitas internas propias dos diferentes campos mencionados.

Na segunda parte do volume, analízase a tradución literaria en función da diversidade de linguas. Gisèle Sapiro e Anaïs Bokobza centran a súa atención

nas linguas de orixe e nos xéneros, con atención especial ás traducións procedentes do inglés e máis do alemán e da literatura xuvenil.

A obra literaria traducida duplicou as cifras de edición entre os anos 1980 e 2002, dato que pode dar unha idea dunha certa autonomía respecto do mercado nacional. As autoras atribúen este fenómeno ao aumento dos intercambios a nivel mundial, así como da posta en marcha de políticas de axuda á tradución. O volume máis significativo procede do inglés, ao cal lle seguen o alemán e mais o italiano, que ten unha parte importante de explicación no convite ao Salon du Livre en 2001 e 2002 respectivamente. O espazo de produción restrinxida sempre é o que padece de maneira máis significativa os anos en que a produción é menor. Ademais, cómpre ter en conta os factores mencionados como os convites ao Salon *du Livre* ou a edición das *Belles étrangères* dedicadas a Israel (1994) ou a España (1998) e, á súa vez, os fluxos dependen dos mercados internos de orixe, como son os casos do aumento da edición en España, Israel ou China. Porén, as autoras consideran que a tradución é relativamente independente do funcionamento dos mercados e ten lóxicas políticas e literarias de seu.

No caso da literatura traducida en francés, o xénero que maior difusión tivo ata o de agora é a literatura xuvenil. Este sector non segue os mesmos principios de compra de dereitos, de publicación, de tradución e de distribución ca a literatura de adultos, por iso convén analízalo de maneira independente.

Canto máis central é a lingua, maior é a capacidade de exportación de todo tipo de xéneros. No caso das linguas periféricas, o reparto é diferente en función do interese comercial ou intelectual. Así, a novela negra ou a novela de ciencia ficción pertencen ao ámbito da gran difusión fronte á produción restrinxida da poesía, o teatro e o ensaio, mentres a novela permanece entre os dous polos. Os xéneros máis comerciais proceden na súa maioría do inglés (e sobre todo dos EE.UU.), fronte aos xéneros de circulación restrinxida que proceden doutras linguas. O capital literario concéntrase no teatro en alemán, na poesía para o español e mais o hebreo, e na novela para o italiano e o hebreo. No caso do sueco, o xénero de maior importación é a novela.

A novela negra, que inclúe a novela policial, os *thrillers* e novela de espías, experimentou un considerable aumento na produción francesa. O inglés é a lingua de procedencia maioritaria. Con todo, a produción diversificouse nos últimos tempos e vemos como aparecen textos procedentes do xaponés, hebreo, chinés, coreano ou paquistaní.

O mercado da tradución en francés é un mercado moi competitivo. Estrutúrase en dous grandes grupos: os grandes editores como Gallimard, Le Seuil, Fayard, Albin Michel, Grasset, Flammarion ou Laffont, que publican a maior parte do volume da edición, e os pequenos editores; pero a procedencia dos textos é moi diferente. Os pequenos tenden a especializarse, tanto nos xéneros como nas linguas de orixe, en función do nicho de mercado (*L'Âge d'homme*

edita literatura procedente dos países de Europa do leste e a suíza Zoé está centrada na literatura de orixe alemá). Fronte aos editores con forte capital económico que importan dende o inglés, as pequenas importan dende os países dominados (Bourgois dende o castelán, Métailié dende o español de América Latina e Philippe Picquier para as obras procedentes do Extremo Oriente). Con todo, non podemos esquecer que son os grandes os que teñen a posibilidade de consagrar unha literatura nacional, non só na escolla dos textos, senón no control sobre o calendario dos acontecementos literarios.

Na opinión de Sapiro, autora do capítulo dedicado ás coleccións de literatura estranxeira, a literatura goza dunha relativa autonomía dentro do mercado internacional do libro, proba diso é que a promoción do libro traducido non segue o mesmo camiño ca outras categorías de libros e, ademais, as editoras adoitan reservar un espazo nas súas coleccións para a literatura traducida, orientado por unha persoa que dirixe a colección e establece a xestión do catálogo. A propia existencia das coleccións confirma a competencia entre editores. Por outra parte, non podemos esquecer que no marco da política cultural adoita existir unha comisión formada por especialistas que son os que deciden cales van ser as obras importadas subvencionadas. Cómpre tomar en consideración todos estes factores á hora de analizar o proceso de autonomía do campo literario e, xa que logo, o papel que desenvolve a literatura na construción cultural das identidades nacionais. As literaturas importadas poden constituír un indicador da diversidade cultural: podémonos preguntar sobre o nivel de autonomía en relación cos condicionantes económicos, pero non se poden obviar os condicionantes políticos e identitarios.

Nos resultados do traballo que se presenta no volume, detectouse que existe unha política de autor, así como unha política de obras e linguas. O primeiro indicador é unha proba da vontade de acumular capital simbólico, así como de construír unha política a longo prazo. No segundo caso, estamos diante dun indicador de diversidade cultural. Así e todo, compre distinguir o espazo de produción e circulación dos bens simbólicos, tendo en conta as diferenzas entre o espazo de gran produción e o espazo de produción restrinxida, tal e como indica Bourdieu (1992) na súa análise dos bens simbólicos.

Os editores adoitan ter en conta a clasificación entre libro de fondo de rotación lenta e libro de rotación rápida, cifras de tiraxe e clasificación das obras de ficción por axentes literarios (literatura de ficción e ficción comercial). O circuito de gran produción segue as regras da lóxica comercial na que se procura o beneficio a curto prazo. O circuito de produción restrinxida traballa a longo prazo nos libros de rotación lenta que permiten a creación dun fondo vivo, composto por obras que van máis alá da primeira explotación. As vantaxes deste último é que permite resistir ás presións económicas e ás conculsións dos fluxos financeiros.

O polo de produción restrinxida ten unha economía de seu, mais precisa un traballo de construción. No caso da tradución, esta empresa require adoptar algún risco, isto é, hai que vender un número de exemplares mínimo que permitan cubrir os gastos de edición, descontando os gastos da tradución. A economía deste polo de produción baséase na axuda pública que permite limitar os riscos e reducir os custos do investimento a longo prazo mediante un sistema de préstamo, e beneficiase do desenvolvemento dunha política cultural de apoio aos bens simbólicos (ás industrias culturais) que son susceptibles de entraren a formar parte do patrimonio.

No caso de Francia, as axudas aumentaron coa chegada dos socialistas ao poder en 1980, e materializáronse na persoa de Jean Gattégno¹¹, que dispuxo unha parte importante do orzamento de cultura para apoiar a edición de obras de edición de luxo procedentes de lingua periféricas. Unha parte das axudas proceden dos países de orixe ou de destino, tal é o caso do Instituto Portugués do Libro e das Bibliotecas, ou mesmo o de Escocia, que financia o 50% do custo da tradución de obras literarias, así como o do Instituto da Tradución da Literatura Hebrea. Pero estas axudas non son iguais en todos os estados. No caso de Alemaña é moi aleatoria, no caso de Italia queda reservada a catro privilexiados. Dentro da mesma editorial (e mesmo dentro dun mesmo xénero), tamén se pode dar unha polarización que separa os rendementos das coleccións comerciais das de rotación lenta (polo intelectual de prestixio). É unha maneira de compensar en certo modo a economía interna da empresa. Esta economía interna sofre con frecuencia as sacudidas do mercado e, no caso da importación, padece as consecuencias na política de autor que require un mínimo investimento a longo prazo de cinco anos. O capital simbólico acumulado por unha editorial depende do seu catálogo e da credibilidade que lle outorgue a crítica e os libeiros.

Dentro do sistema de oposición entre o circuíto de produción restrinxida e mais o circuíto de gran produción, as linguas traducidas constitúen un indicio de autonomía relativa fronte aos intereses puramente comerciais. As pequenas editoras (de produción restrinxida) que carecen de medios para rivalizar coas grandes para mercar a literatura das linguas centrais, tenden a especializarse nas linguas periféricas ou semiperiféricas. Estas editoras xogan o papel de descubridores, sacando á luz obras esquecidas ou descoñecidas do pasado, apoiadas por veces por redes de relacións persoais. Aínda así, é complicado manter a fidelidade dun autor e a diversidade lingüística a un tempo.

As relacións de forza entre as linguas depende dos intercambios comerciais e das relacións diplomáticas. O funcionamento do capital simbólico ad-

¹¹ Foi director do Libro e da Lectura no Ministerio de Cultura e da Comunicación francés, dirixido por [Jack Lang](#) dende [1981](#) ata [1989](#).

quirido por unha determinada tradición literaria nacional pódese observar nos catálogos que identifican a imaxe das editoriais, onde o ámbito das literaturas estranxeiras é autónomo. As posibilidades de acceso á tradución para unha literatura estranxeira son moi desiguais. Por outra parte, a tendencia dos editores a interesarse por unha literatura dunha mesma lingua nun determinado momento é un indicador da competencia establecida entre eles, e un indicador da relativa autonomía da literatura traducida. Os editores de prestixio, así como os axentes mediadores, axentes literarios, institutos de tradución ou os propios tradutores poden chegar a impoñer unha determinada literatura nun momento determinado. A cuestión é saber se ese fenómeno é un efecto da moda, un efecto comercial, ou se se trata dunha obra que vai supoñer unha renovación dentro da produción nacional. Ademais, a tradución precisa tempo, normalmente hai un espazo de dous anos entre a demanda e o pico que pode alcanzar esa demanda, cando o mercado pode estar xa saturado. Nese caso, os editores arriscan con obras traducidas a linguas centrais, pero iso non quere dicir que esa mesma obra vaia ter bos resultados en todos os estados.

As políticas editoriais déixanse levar adoito, polo que se consideran “momentos de creación”, relacionados con momentos de crise política nos diferentes estados nos que, supostamente, é máis necesaria a renovación literaria. A terceira parte do volume de Sapiro trata dos intercambios producidos entre Francia e as linguas periféricas, que teñen a súa orixe na recente creación das identidades nacionais. Os casos de estudo son as relacións asimétricas entre comunidades lingüísticas como o neerlandés, o finés ou o hebreo, ou mesmo o limitado desenvolvemento da edición no caso do árabe (que xunto co hebreo ten un polo editorial relixioso considerable).

Gisèle Sapiro pecha o volume reafirmándose na idea de que os intercambios culturais producidos a través da tradución non sempre se corresponden coa única lóxica do mercado, senón que existen lóxicas políticas e culturais que aínda teñen un peso importante nas diferentes formas de relación entre culturas.

O mercado mundial da tradución preséntase segundo unha estrutura de oligopolio, con elevada concentración arredor dun pequeno grupo de países centrais que forman polos editoriais importantes e forte dispersión na periferia. Esta estrutura vese no interior dos mercados editoriais nacionais nos que existe unha concentración de traducións arredor das grandes editoras e pequenas ou medianas empresas de creación máis recente, que conseguiron implantar a súa presenza ao xogar un papel activo na introdución de linguas semiperiféricas ou periféricas, como é o caso da editora francesa Actes Sud. Se o mercado da tradución presenta as características estruturais do mercado nacional, iso non quere dicir que o ocupe por completo, porque o investimento dos editores na tradución esixe condicións moi concretas (competencias lingüísticas, factores

culturais, políticos, identitarios, etcétera). Por iso a evolución da tradución non vai sempre parella á evolución da creación.

O aumento xeral da produción de tradución ten moito que ver coa evolución do mercado internacional do libro, que tampouco non é allea ao dominio crecente do inglés e do movemento dun tipo de libros de rotación rápida (xuvénis, novela negra, novela rosa e best-sellers). Lonxe da imaxe ideal dun diálogo entre culturas, asistimos ao xurdimento dunha literatura mundial que desprende grandes doses de produción industrial, dado que os intercambios no sector editorial están cada vez máis marcados pola procura da rendibilidade a curto prazo. De xeito paralelo a esta dominación en aumento, en detrimento das outras linguas centrais (ruso, francés, alemán), existe unha diversificación dos intercambios, coa presenza de linguas cada vez máis numerosas e o éxito dalgúns polos editoriais antes marxinais. Trátase do polo asiático (China e Corea), dos países nórdicos ou dos países do sur de Europa.

Así e todo, os libros de rotación lenta beneficiáronse da aceleración da circulación dos produtos culturais, iso si, en menor proporción ca os xéneros comerciais. Fronte á impresionante dominación do inglés e a concentración das traducións no mercado anglófono nos editores con maior capital económico, o investimento nas linguas periféricas resultou ser unha fonte de recursos para os pequenos editores, que conseguiron crear un nicho de mercado de especialización.

O estudo da circulación internacional dos libros a través da tradución demostra que o proceso da mundialización é complexo, que non só reflicte os efectos do imperialismo económico, senón que implica modos de resistencia a esta dominación. O libro resulta ser un dos vectores privilexiados desta resistencia, mediante o mantemento de criterios intelectuais. Os espazos de recepción nacionais conservan as súas especificidades e o éxito comercial non se traslada de xeito automático dun país a outro. O éxito baseado en criterios culturais relativamente autónomos ten moitas posibilidades de repetirse fóra das fronteiras, mesmo se nalgúns casos existen desfases (como o caso de Paul Auster ou de David Shahar, que gozan de maior prestixio en Francia que no seu propio país). Agora ben, cando o nome do autor se desprende do seu capital simbólico, a recepción dunha obra traducida depende precisamente da súa capacidade para atravesar as fronteiras culturais, isto é, cando xa dispón de interese universal a pesar de, ou grazas ás súas características.

Segundo Sapiro (2009: 400) cómpre distinguir os dous modos de universalización: a asignación identitaria, que tende a facer da literatura a expresión dunha tradición cultural nacional ou local, conferíndolle un valor case etnográfico; ou a estratexia inversa, que consiste en ser autónoma, e desnacionalizar o texto. Tal e como apuntaba Sartre, pasar a formar parte da tradición literaria propia dentro da república mundial das letras.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- BOURDIEU, Pierre. 1992. “La production de la croyance : contribution à une économie des biens symboliques”. En *Les Règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*. París: Seuil.
- . 1999. “ Une révolution conservatrice das l'édition ”. En *Actes de la recherche en sciences sociales*, nº 126/127: 3-28.
- . 2000. *Les Structures sociales de l'économie*. París: Seuil.
- SAPIRO, Gisèle (dir.). 2008. *Les Contradictions de la globalisation éditoriale*. París: Nouveau Monde Édition. 2008.

Ana Luna Alonso
Universidade de Vigo
aluna@uvigo.es

